

GERARDIMONTIUM

www.gerardimontium.be

MAART - APRIL 2018 | NUMMER 278

3 ONTSTAANSGESCHIEDENIS VAN HUNNEGEM EN GERAARDSBERGEN HERSCHREVEN

Een nieuw boek over Hunnegem, de bakermat van de stad Geraardsbergen, bevat negen nieuwe hypothesen. Die herschrijven de ontstaansgeschiedenis van de stad. Voor de lezers van *Gerardimontium* brengen de beide auteurs, historicus Koenraad De Wolf en amateur-geschiedkundige David Larmuseau, een synthese..

11 VAN HOLLE WEG TOT BRUSSEPOORT *De Abdijstraat archeologisch onderzocht*

Op het einde van 2014 en in de eerste helft van 2015 voerde de archeologische dienst van SOLVA in opdracht van stad Geraardsbergen een gefaseerd archeologisch onderzoek uit in de Abdijstraat te Geraardsbergen. Verwacht werd dat de ondergrond op deze locatie nog heel wat informatie over de vroegste geschiedenis van de stad en over de stadsontwikkeling zou kunnen aan het licht brengen. Het onderzoek verschaftte onder meer inzicht in het uitzicht en de datering van de Brusselpoort. Daarnaast bleek ook duidelijk dat er voorafgaand aan de bouw van de poort een gekasseide holle weg aanwezig was op deze locatie.

26 DIT DORP, IK WEET NOG HOE HET WAS... 'De groote plaats Santbergen'

27 HET DRAMA VAN HET VERKEERDE MOMENT EN DE VERKEERDE PLAATS

Mei 1940 beloofde een mooie zonnige maand te worden, de voorbode van een lange, hete zomer. Op het Suskesveld in Waarbeke begint het zware werk van het aard-appelen poten. De oorlog was dan wel uitgebroken maar de gebroeders Leon en Arthur Reygaerts konden zich daar niet door laten afleiden. Onverwacht ontstaat boven hen een hevig luchtgevecht tussen een Duits en een Engels jachtvliegtuig.

30 GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN IN OVERBOELARE 1830-1970. Een bijdrage tot de politieke geschiedenis van de gemeente. Deel 1: algemeen historisch overzicht

In een zestal publicaties zullen we enkele aspecten van de politieke geschiedenis van Overboelare behandelen. In deze eerste bijdrage schetsen we summier de sociaaleconomische situatie van de gemeente.

36 GERAARDSBERGEN ACTUEEL De krantenknipsels.

Teksten

Elke auteur is inhoudelijk verantwoordelijk voor zijn of haar bijdrage. Indien niet bestemd voor commerciële doeleinden, mogen teksten of fragmenten van teksten uit *Gerardimontium* of uit andere publicaties worden overgenomen mits correcte vermelding van de bron. Indien bedoelde teksten of fragmenten van teksten moeten dienen of bestemd zijn voor commerciële of promotionele doeleinden dan mogen die pas worden aangewend na vooraf een schriftelijke toelating van de voorzitter van *Gerardimontium* te hebben gevraagd en verkregen. Ook in dit geval dient de bron op een correcte manier te worden weergegeven.

Toezending kopij: Ilse Roggeman, Guilleminlaan 103, 9500 Geraardsbergen.
ilse.roggeman@skynet.be

Redactieraad: Jacques De Ro (redactiesecretaris), Freddy De Chou, Christ van Cauwenberge, Dirck Surdiacourt, Filip van Trimpont, Ilse Roggeman, Chris Claus en Jan Coppens.

Rekeningnummer: BE 49 4431 6807 8171 - BIC: KRED BE BB

ONTSTAANSGESCHIEDENIS VAN HUNNEGEM EN GERAARDSBERGEN HERSCHREVEN

Koenraad DEWOLF & David LARMUSEAU

Een nieuw boek over Hunnegem, de bakermat van de stad Geraardsbergen, bevat negen nieuwe hypothesen. Die herschrijven de ontstaansgeschiedenis van de stad. Voor de lezers van Gerardimontium brengen de beide auteurs, historicus Koenraad De Wolf en amateur-geschiedkundige David Larmuseau, een synthese.

Top van 'geschiedenisberg' in nevel gehuld

Geschiedenis is geen exacte wetenschap zoals bijvoorbeeld wiskunde of fysica. Je kunt de studie van het verleden het best vergelijken met het beklimmen van een berg. De moeilijkheidsgraad neemt toe naarmate de top dichterbij komt. Maar nog nooit heeft iemand die gezien omdat hij permanent in nevel is gehuld.

Historici en heemkundigen, zowel professionelen als amateurs, banen zich, vaak zeer gedreven, een eigen weg langs de flanken van dezelfde berg. Onderweg lezen zij dezelfde boeken en gebruiken dezelfde methodieken. En hoewel geestesgenoten, verschillen zij soms fundamenteel van mening. De bijwijlen bitse strijd over wie nu het grote gelijk aan zijn kant heeft, is vooral bedoeld om het eigen ego te strelen, maar raakt niet de kern van de zaak. Want die verschillende visies zijn normaal, omdat wie een andere flank van de berg beklimt, er vaak letterlijk een andere kijk op nahoudt. Overigens vormt die verscheidenheid de grootste rijkdom van de geschiedenis. Eenieder vertelt 'zijn' waarheid, want niemand heeft 'dé waarheid' in pacht. Bovendien is bescheidenheid de enige correcte basishouding. Want iedere auteur zorgt via zijn publicaties voor het optrekken van slechts een deel van die nevel waarin de top van de berg gehuld blijft. Want het bereiken daarvan blijft een illusie.

De kaft van het boek over Hunnegem

Ook over de ontstaansgeschiedenis van Geraardsbergen bestaan verschillende meningen. Aan de ene kant is er de groep auteurs van het boek *De muur rond Geraardsbergen*, waarvan de opvattingen ook worden onderschreven door amateur-historicus Chris Claus.

Aan de andere kant staat een aantal historici die de voorbije jaren belangwekkende bijdragen hebben gepubliceerd in het tijdschrift *Het Land van Aalst* - hoewel ook zij het niet eens zijn met elkaar.

Wij bewandelen een 'derde weg'. Onze nieuwe hypothesen zijn het resultaat van jarenlang onafhankelijk onderzoek langs een tot dusver onontgonnen flank van de 'geschiedenisberg'. Toch bevatten ook zij niet 'het ultieme' antwoord,

maar zijn 'een waarheid' naast al de andere. Wie de grootste, de beste of de mooiste theorie heeft, doet niet ter zake. Stuk voor stuk zijn dat intellectueel eerlijke pogingen om zo diep mogelijk door te dringen tot de essentie.

Het zijn net die verschillende gedaanten die de geschiedenis zo fascinerend maken, want ze is nooit 'af'. Morgen al kan een 'nieuwe waarheid' aan die puzzel worden toegevoegd. Wel zijn nieuwe inzichten vaak verfrissend omdat zij de soms verstarde eigen kijk bijsturen.

Mogelijk laten professioneel uitgevoerde archeologische opgravingen ons nog een stap verder doordringen tot de top, maar die zal altijd door een mysterieuze sluier zijn omgeven. Toch valt van opgravingen voorlopig weinig heil te verwachten omdat de surrealistische Vlaamse wetgeving die nagenoeg onmogelijk maken.

Consequent logisch doordenken in de plaats van compilatie

De pest (het woord is juist gekozen) in de geschiedschrijving is de compilatie. Het is onwaarschijnlijk hoe auteurs vaak zonder kritische zin, laat staan historische kritiek, met de toetsen 'copy' en 'paste' op hun laptop artikelen in elkaar flansen. Onze inzichten daartegenover zijn gebaseerd op onderzoek, lectuur, analyse en een vergelijkende studie van de bouwkunst in 130 gemeenten van Zuid-Oost-Vlaanderen. Het jarenlang veldwerk is gebeurd in

De parel van Hunnegem: de nog originele Romaanse kerk. Het koor wordt door de aanbouw van een haakse vleugel in 1860 gedeeltelijk vermindert.
(Foto: Provincie Oost-Vlaanderen)

samenwerking met expert Albert Cambier (+).¹ Gestoeld op de gerijpte inzichten van 35 jaar historisch onderzoek,² wordt met betrekking tot de site Hunnegem het principe van het 'logisch doordenken' consequent toegepast. Wegens de schrik voor de eigen schaduw publiceren veel historici en heemkundigen alleen wat zwart op wit kan worden bewezen. Maar die methodiek is ongeschikt voor de vroegste periodes. Want hoe verder wij in de tijd teruggaan, des te schaarser en des te onbetrouwbaarder wordt het bronnenmateriaal. Onze hypothesen zijn gewaagd en vormen een potentiële schietschijf. Maar wij steken recht onze nek uit omdat elke stelling op basis van de voormelde methodieken stevig onderbouwd is, alsook volkomen plausibel.

HYPOTHESE 1

Niet Livinus, maar Amandus heeft Geraardsbergen gekerstend. De toewijding van het altaar van de Hunnegemkerk en dat van vier parochies in de buurt aan de heilige, alsook de plaatsnamen die naar Amandus verwijzen, staven die stelling.

Bij de kerstening is een hoofdrol weggelegd voor een aantal Ierse monniken en de uit Nantes afkomstige missiebisshop Amandus. Deze laatste bekeert op verzoek van de Frankische koning Dagobert I vanaf 630 grote delen van ons land. Hij opereert vanuit Gent en is vermoedelijk ook werkzaam in Zuid-Oost-Vlaanderen. Daarnaar verwijzen de plaatsnamen in Smeerebbe en Ninove.³ Die zijn nog talrijker in Frans-Henegouwen, in de

omgeving van de abdij van Saint-Amand-les-Eaux, die naar hem is genoemd.⁴

Een tweede argument is de toewijding van het altaar van de kerk van Hunnegem aan Amandus en aan Sint-Vaast of Vedastus. Hij is in de eerste helft van de zesde eeuw nauw betrokken bij het bestuur van het bisdom Kamerijk, waaronder Geraardsbergen tot 1559 ressorteert. De *patrocinia* of de patroonheiligen informeren ons over de stichtingsperiode van een kerk,⁵ want die veranderen nauwelijks in de loop van de geschiedenis.⁶ Bovendien zijn in de omgeving ook de altaren van de parochies Smeerebbe, Viane, Schendelbeke en Waarbeke aan Amandus toegewijd. Ten slotte beschrijft de *Vita* of de levensbeschrijving van Amandus uit de 8ste eeuw hoe moeizaam de kerstening van de streek is verlopen. In het strofisch gedicht dat Gilles De Wevel van die *Vita* in 1366 heeft gemaakt wordt Geraardsbergen tweemaal vermeld.⁷

De 65 cm hoge reliëkbuste van Amandus uit de 18de eeuw. De relikven van de heilige die ook Geraardsbergen heeft gekerstend, zijn ruim verspreid. (Kunstverzameling priorij Hunnegem)
(Foto © KIK-IRPA)

1. K. DE WOLF, *Architectuurgids Zuid-Oost-Vlaanderen. Romaanse bouwkunst (1000-1225)*, Zottegem, 1996, 98 p. & K. DE WOLF, *Romaanse bouwkunst in het Land van Aalst*, in *Het Land van Aalst*, LX, 2008, 2, pp. 73-144.
2. In de periode 1998-2002 werden vijf architectuurgidsen gepubliceerd. Die brengen de architectuurgeschiedenis van Zuid-Oost-Vlaanderen in beeld vanaf de Romaanse periode tot de jaren 1960. Voor een overzicht van de publicaties: zie www.koenraaddewolf.be.
3. Gegevens verstrekt door Luc Van Durme (mail 10-10-2017).
4. M. VAN STRYDONCK & G. DE MULDER (red.), *De Schelde. Verhaal van een rivier*, Leuven, 2000, pp. 86-89.
5. Info verstrekt door professor Georges Declercq (VUB) - e-mail 10 november 2017 & G. BERINGS, *De christianisatie in de vroege middeleeuwen*, in *Vlaanderen*, 44, 256, 1995, p. 171.
6. G. BERINGS, *De christianisatie in de vroege middeleeuwen*, in *Vlaanderen*, 44, 256, 1995, p. 171.
7. G. DE WEVEL, *Leven Sinte Amand, patroon der Nederlanden. Dichtstuk der XIVe eeuw*. Uitgegeven door PH. BLOMMAERT, Gent, 1842-43, pp. 104 & 126; M.J. VAN KERCKHOVEN, *Geraardsbergen: merkwaardige gebeurtenissen en oude gewoonten*, s.l., 1981, pp. 3-5.

De 19de-eeuwse historieschilder Louis Bert de l'Arbre deelt de mening dat Hunnegem een heidense sacrale plaats is. In zijn fantasie brengt de Germaanse oppergod Woden (Wodan) offers. (Schildering kerk Hunnegem - Foto Provincie Oost-Vlaanderen)

De toewijzing aan Amandus betekent dat Livinus, de legendarische heilige die in Sint-Lievens-Houtem ligt begraven, hier niet werkzaam is geweest. De argumenten van Bonifacius, de auteur van de eerste *Vita* van Livinus, en de Bollandist Joseph Ghesquière die worden overgenomen door de 19de-eeuwse geschiedschrijver De Portemont,⁸ missen overigens overtuigingskracht.

HYPOTHESE 2

De oorsprong van de kerk van Hunnegem gaat terug tot een prehistorische sacrale plek. Na de kerstening door Amandus wordt die heidense cultusplaats gechristianiseerd.

De stenen kerk van Hunnegem die rond het midden van de 11de eeuw wordt opgetrokken (zie verder) is voor zover bekend het oudste duurzame gebouw in de Denderstreek. Het kerkje in Bevingen (Neigem – Ninove) dateert pas van de tweede helft van de 12de eeuw.⁹

Waarom wordt de Hunnegemkerk in steen opgetrokken? Want dat moet een fortuin hebben gekost. De populariteit van de bedevaart geeft het antwoord.

Tot dusver situeren de meeste auteurs het ontstaan ervan in de 14de eeuw omdat de oudste tekstvermelding tot die periode opklimt. Maurice De Meulemeester ziet als enige een link naar Amandus,¹⁰ maar die heeft geen enkele grond.

Hoe komt het dat de bedevaart zo snel op een grote schaal heropleeft? Want na twee eeuwen van terreur door de Noormannen vertoont de feodaliteit, die wordt gekenmerkt door de almacht van de lokale heren en een stil gevallen economie, de eerste barsten. De enig mogelijke verklaring is dat haar wortels zich verder in de tijd situeren. In Hunnegem bevindt zich een populaire spirituele of sacrale plek die dateert uit de voor-Germaanse, pre-Romeinse, de Keltische periode – samengevat de prehistorie. Op het ogenblik dat

de heilige Amandus Geraardsbergen kerstent, wordt, zoals op veel plaatsen is gebeurd, het bestaande bedevaartsoord gechristianiseerd. Meer dan waarschijnlijk vervangt die nieuwbouw een houten constructie die te klein was geworden voor de opvang van de stroom pelgrims.

HYPOTHESE 3

Onder de leiding van de monniken van de Sint-Pietersabdij van Dikkelvenne wordt omstreeks 1050 de eerste stenen kerk van Hunnegem gebouwd. De parochianen verzamelen honderd m³ stenen en voeren het metselwerk uit.

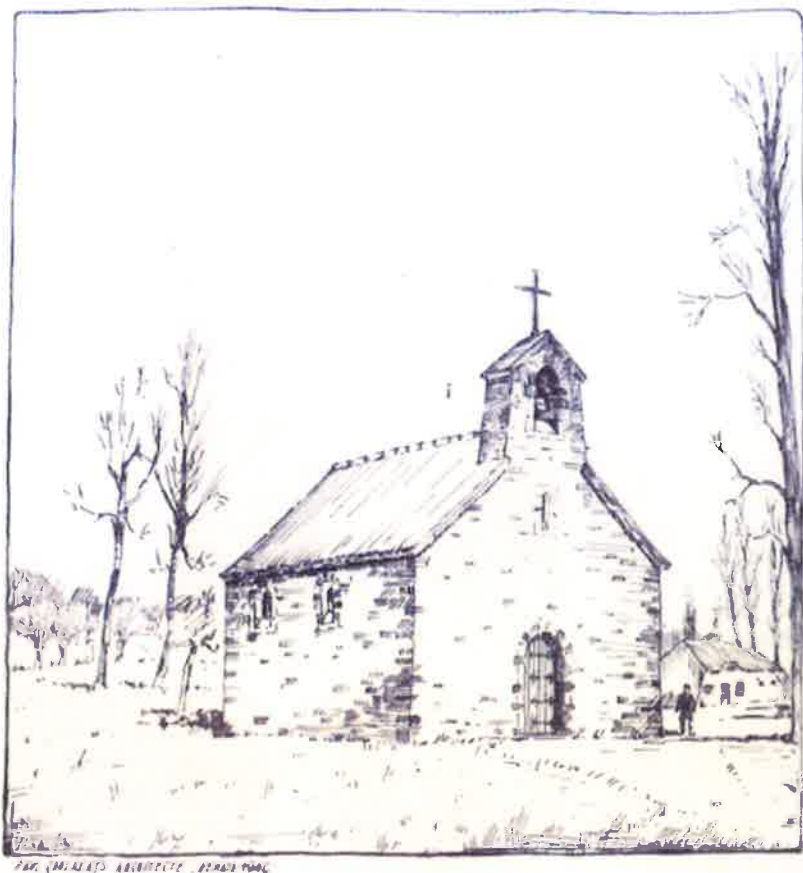
Wegens het ontbreken van specifieke stijlkenmerken en latere restauraties is de datering van de oudste vleugel van de Hunnegemkerk niet evident. Op basis van vergelijkend onderzoek van de Romaanse bouwkunst in Zuid-Oost-Vlaanderen situeert de bouw zich met zekerheid in de vroeg-romaanse periode, omstreeks het jaar 1050.

De vraag 'wie' deze kerk heeft gebouwd, is pertinent, want de bouwheer hoeven wij in geen geval in Hunnegem te zoeken. Waarom? In die tijd staan in de wijde omtrek alleen huizen in hout, leem en stro. De orde van de Benedictijnen, de enige 'multinational' van die tijd, heeft als enige wel die kennis in huis. Zij realiseert een heus 'mirakel'. In een samenleving zonder centraal gezag, met de wegwijnend weggennet uit de Romeinse periode en amper enige technische knowhow worden van Scandinavië tot Zuid-Spanje en van Ierland tot Polen gebouwen opgetrokken in dezelfde stijl. De abdij van Cluny nabij Lyon vervult een voortrekkersrol. Die telt op haar hoogtepunt zowat 2.000 filialen. In Hunnegem nemen wellicht meerdere ervaren monniken de leiding van de bouwwerken. De funda-

8. A. DE PORTEMONT, *Recherches historiques sur la ville de Grammont en Flandre*, II, Gent, 1870, pp. 171-173.

9. M. DE MEULEMEESTER., *De kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Bevingen-Neigem*, Leuven, 1950, 85 p. & A. DEMEY, *Eénbeukige Romaanse kerken in Oost-Vlaanderen*, *Kultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen. Bijdragen nieuwe reeks*, 5, Gent 1977, pp. 87-93.

10. M. DE MEULEMEESTER, *Een oud Vlaamsch Genadeoord. O.L.V. van Hunnegem*, Brussel, 1924, p. 8.

Architect Paul Goolaerts maakt op basis van de archeologische opgravingen in 1946 een hypothetische reconstructie van de oudste stenen kerk van Hunnegem (Archief Hunnegem)¹¹

menten zijn stevig, want de kerk staat duizend jaar later nog altijd overeind. Bij de constructie worden de gangbare regels gevolgd, met de plaatsing van kleine venstertjes op één lijn in de loodrechte massieve muren.

Waarom engageert een abdij zich in zo'n groot project? Zij is de eerste beneficiant van de lucratieve inkomsten van de bedevaart.

Rest de vraag: 'welke abdij?' Wij zien maar één mogelijkheid: de Sint-Pietersabdij van Dikkelvenne die een halve eeuw later, in 1096, letterlijk wordt overgeheveld naar

Geraardsbergen. Dat de abdij bij die gelegenheid de kerk van Hunnegem verwerft, is vanuit onze hypothese dan ook logisch. Nog voor de verwerving van het patronaatschap heeft de Sint-Pietersabdij van Dikkelvenne grote belangen in Hunnegem.

De constructie van het stenen bedehuis is een grootse onderneming waaraan alle parochianen meewerken. De moeilijkste opdracht is de zoektocht van meer dan honderd m³ natuursteen op de heuveltoppen en de heuvelflanken in de buurt. Die levert twee soorten stenen op.

Het best herkenbaar is de Diestiaanse ijzerzandsteen of bergsteen, waarvan de kwartskorrels en geoxideerde glauconietkorrels samenkitten tot een coherent gesteente. Dat krijgt door de oxidatie van het regenwater en het contact met zuurstof een roestbruine kleur. De grootste hoeveelheid bouw materiaal is paniselianaanse zandsteen of veldsteen. De kleur evolueert onder invloed van het licht naar blauw en groen.¹² Die is afkomstig van steengroeven in openlucht. Mogelijk situeren die zich in de omgeving van de Onkerzelestraat. Maar tot dusver zijn geen bewijzen van zo'n exploitatie teruggevonden.

De zwaarste klus is het manuele transport van die stenen naar Hunnegem. Onder leiding van de monniken van de Sint-Pietersabdij van Dikkelvenne en met behulp van primitief materieel worden de muren gemetseld. De grootste en de mooiste exemplaren komen aan de buitenzijde en de binnenkant. De opvulling tussenin gebeurt met mortelspecie en bouwpuin. De horizontale manier van metselen laat wegens het gebruik van kalk als bindmiddel voor de mortel per jaar een opstand van maximaal één meter toe. Maar de hoogte is afhankelijk van de hoeveelheid verzamelde stenen.

Het zaalvormige kerkje van Hunnegem heeft een vlakke zoldering en een rechthoekig of half rond koor in het oosten. De buitenwerkse breedte van het schip (9,70 meter) gebiedt dat de boomstammen die worden verzaagd tot draagbalken voor de dakconstructie minstens tien meter moeten zijn.¹³ Wegens het onzekere tijds klimaat en om inbraken te vermijden zitten de twee kleine lichtopeningen langs elke zijde van het schip zo hoog mogelijk in de muur. Die verwijzen symbolisch naar de goddelijke oorsprong van het licht,

11. Modern Archief Hunnegem, nr. 277.

12. M. DE CEUKELAIRE, *Een stad van steen. Het gebruik van natuursteen in het Geraardsbergse bouwpatrimonium*, in *Gerardimontium*, 2015, 261, pp.6-7.

13. K. DE WOLF, *Architectuurgids Zuid-Oost-Vlaanderen. Romaanse bouwkunst (1000-1225)*, Zottegem, 1996, passim.

14. Ministerieel Besluit van 3 december 1987.

dat van boven de kerk binnenkomt. Er bestaat in die tijd weinig behoefte aan licht omdat slechts enkelingen kunnen lezen. In deze sobere en eenvoudige architectuur wordt met een minimum aan materiaal, mid-delen en arbeid een maximum aan ruimte gecreëerd.

De binnenwerkse breedte van het schip bedraagt 8,05 meter en de muren zijn 82,5 cm dik. De lengte bedraagt tot aan de bouwnaad buitenwerks 7,20 meter of binnenwerks 6,32 meter. Met een oppervlakte van ongeveer 50 m² biedt de eerste kerk plaats aan een honderd gelovigen, want in die tijd staan geen stoelen in de kerk.

HYPOTHESE 4

Het kruis in het wapenschild van Geraardsbergen symboliseert de overwinning van het christendom op het heidendom. De voorchristelijke feesten Krakelingenworp en Tonnekensbrand bewijzen dat de top van de Oudenberg eveneens een prehistorische sacrale plek is geweest.

Over de betekenis van het kruis op een sokkel, centraal op het zegel en het wapenschild van de stad, is tot dusver geen plausibele verklaring gegeven.¹⁵ Hoewel er in 1294 al sprake is van een kapel op de Oudenberg staat die niet op de kaart van Jacob van Deventer uit 1565. Wel staat er in de late middeleeuwen op die plaats een groot kruis. Wanneer dat in 1551-1552 omverwaait, herstellen stadsarbeiders het.¹⁶

Onze hypothese is dat het kruis de overwinning van het christendom op het heidendom symboliseert. Want ook de top van de Oudenberg een prehistorische sacrale plek. *Het*

*De blazoenering van het wapenschild van Geraardsbergen toont in zilver een calvariekruis van keel op drie treden, vergezeld rechts van een schild van goud met een dubbele adelaar van sable, en links van een schild van goud met een leeuw van sable. Het schild is getopt met een stede-kroon met vijf torens van goud.*¹⁴

*lijdt geen twijfel dat onze verre voorouders eeuwenlang op de Oudenberg hun heidense ceremoniën vierden, schrijft Marcel Van Kerckhoven.*¹⁷ Dat bewijst de populariteit, tot vandaag, van de Krakelingenworp en Tonnekensbrand. Die voorchristelijke feesten zitten zo diep in de collectieve genen verankerd dat zij 1.500 jaar suprematie van het christendom overleven.¹⁸

Dat Geraardsbergen (naast Hunnegem) ook op de rechter Denderoever in de prehistorie een sacrale plek heeft, is ook logisch. De Oudenberg is de hoogste heuveltop van de streek.

Wij treden dan ook de visie bij van Victor Fris uit 1911. "Niettegenstaand

*de hun bekering gingen de inwoners voort met, bij het opkomen van de lente, op de Hunnenberg (nu Oudenberg) de geest der wateren bij de boorden van de vijver met allerlei spijzen te vereren; 's avonds werd naar eeuwenoud gebruik een vreugdevuur aangelegd, als een begroeting van de ontwakende natuur. De priester deed eerst het feest met Groot Vastenavond samenwallen. Op de boorden van de vijver stichtte hij een kapel ter ere van O.L.Vrouw, en nu stelde hij zichzelf aan het hoofd van de jaarlijkse stoet, gevolgd door de heer van Hunnegem met zijn horigen en lijfeigenen, las aan het volk de christelijke gebeden voor en wierp toen de gebruikelijke spijzen aan het volk en niet in de bron, in naam van Christus. 's Avonds stak het volk zijn vreugdevuur aan. Een doorslaggevend bewijs van de bij uitstek godsdienstige oorsprong van het huidige feest ligt in de voorrang die de kerkelijke overheid bij de plechtigheid inneemt."*¹⁹

HYPOTHESE 5

Waarom kiest de graaf van Vlaanderen Hunnegem om zijn machtspositie uit te bouwen? De bewoningskern en de aantrekkingskracht van de twee aloude sacrale plaatsen beïnvloeden die beslissing.

Wanneer de graaf van Vlaanderen in 1047 het gebied tussen Schelde en Dender definitief verwerft, koopt hij, om er zijn machtspositie uit te bouwen, in 1068 een domein van 400 ha van de Heer van Hunnegem: de oppervlakte van het huidige stadscentrum en de fusiegemeente Nederboelare. Zijn doel is de uitbouw van een nieuwe stad. Bij die transactie duikt de naam Hunnegem voor het eerst op in een geschreven document. Daarvan bestaan alleen later overgeleverde kopieën. Het domein Hunnegem

15. M.J. VAN KERCKHOVEN, *Wapen- en zegelevolutie te Geraardsbergen*, s.l., s.d., 17 p.

16. M. COCK & G. VAN BOCKSTAELE, *Geraardsbergen (Geersberge, Geersberg, Grant mont)*, in G. VANDEWINKEL (red.) *Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen. Verklarende teksten bij de uitgave van de originele stadsplattegronden van Jacob van Deventer (circa 1565)*, in *Het Land van Aalst*, LX, 2008, 4, p. 309.

17. M.J. VAN KERCKHOVEN, *Het heiligdom van Onze-Lieve-Vrouw op de Oudenberg te Geraardsbergen*, s.l., 1964, p. 5.

18. G. VAN BOCKSTAELE, A.-M. VANDEN HERREWEGEN, L. DE COCK, *Krakelingen en Tonnekensbrand in Geraardsbergen. Een eeuwen oud verhaal*, Geraardsbergen, 1994, pp. 17-26 en 120-121.

19. V. FRIS, *Geschiedenis van Geeraardsbergen*, Gent, 1911, pp. 472-474.

20. Modern Archief Hunnegem, nr. 251.

Fantasierijke reconstructie van de stichting van Geraardsbergen waarbij de graaf van Vlaanderen, Boudewijn VI, de keure aan de inwoners schenkt. Het gaat hier niet over een papieren document, maar een mondelinge toezegging. Deze voorbereidende schets van de muurschildering in de Hunnegemkerk is van de hand van Louis Bert de l'Arbre. (Archief Hunnegem) ²⁰

is op dat moment al in verval. Dirk Van De Perre stelt terecht dat de Heren van Boelare, die vanaf het einde van de tiende eeuw op de voorgrond treden, hun rol overnemen. Stefaan II van Boelare is actief betrokken is bij de stichting van de stad en van de abdij. ²¹

Waarom kiest de graaf voor Hunnegem en niet voor Aalst, Ninove of een andere plek langs de Dender? De strategische ligging aan het 'drielandenpunt' speelt een rol. Maar het is onze overtuiging dat de aanwezigheid van een bewoningskern en twee sacrale plaatsen die beslissing hebben beïnvloed.

HYPOTHESE 6

Kort na de stichting van de stad vervijfvoudigt de oppervlakte van de Hunnegemkerk, de moederparochiekerk van Geraardsbergen. Die groeit uit tot de grootste eenbeukige kerk van Oost-Vlaanderen.

Na de toekenning van de keure, die heel wat voorrechten inhoudt, verhuizen veel landarbeiders naar de nieuwe stad in wording. Omdat door die snelle bevolkingstoename het Romaanse kerkje al vlug te klein is, wordt dat kort na 1068 uitgebreid. Religie staat immers centraal in de toenmalige samenleving. Door het samenvallen van kerk en staat voelen de gezagsdragers zich tegenover God verantwoordelijk voor hun onderdanen, wat ook hun actieve inmenging in religieuze aangelegenheden verklaart.

De bouwnaad tussen de eerste en de tweede bouwfase van de Hunnegemkerk. (Foto Koenraad De Wolf)

De monniken van de Sint-Pietersabdij van Dikkelvenne die de bouwwerken superviseren, realiseren een groots plan. Vanaf de bouwnaad van de eerste Romaanse kerk tot het koor bedraagt de afstand veertien meter. De blokken bergsteen of ijzerzandsteen op de hoek van het schip en het koor verwijzen naar de 11de eeuw, want later wordt dat materiaal niet meer gebruikt. Voortaan meet het schip binnenwerks 20,35 bij 8,05 meter. Die oppervlakte van 160 m² biedt plaats aan honderden gelovigen.

De stijleenheid met het kort voordien voltooide eerste Romaanse kerkje toont aan dat de monniken van de Sint-Pietersabdij van Dikkelvenne andermaal de leiding van de werken hebben genomen. Ook nu zitten hoog in de muur kleine lichtopeningen.

Voor de parochianen is de uit te voeren klus evenwel aanzienlijk groter aangezien zowat 250 m³ bouwmateriaal is verwerkt. Wel zijn door de bevolkingstoename meer handen inzetbaar. Hoewel dit de

21. D. VAN DE PERRE, *De stedenbouwkundige ontwikkeling van Aalst, Ninove en Geraardsbergen tot 1500. Een vergelijkende studie*, in *Het Land van Aalst*, LXIII, 2011, 1, pp. 50-51.

22. A. DEMEY, *Eenbeukige Romaanse kerken in Oost-Vlaanderen*, in *Kultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen. Bijdragen. Nieuwe Reeks*, 5, Gent, 1977, 185 p.

De langsgevel van het Romaanse koor bevat massieve blokken steen ter hoogte van de aanbouw van de vleugel in 1860. Hier zijn de bouwlagen zichtbaar. Dat de muur bij gebrek aan materiaal soms minder dan een halve meter wordt opgetrokken, bewijst dat de constructie vele jaren heeft geduurd. (Foto Koenraad De Wolf)

grootste eenbeukige kerk is van Oost-Vlaanderen, komt die wegens onbegrijpelijke redenen niet aan bod komt in de studie van Antony Demey. Volgens hem is de kerk van Rozebeke (Zwalm) de grootste.²² Dat schip meet binnenwerks 19,75 meter. De Hunnegemkerk is 60 cm groter.

HYPOTHESE 7

De uitzonderlijke omvang van koor van de Hunnegemkerk bewijst de immense populariteit van de bedevaart.

Meest opmerkelijk is de aanbouw van een uitzonderlijk groot koor. Volgens de gangbare bouwprincipes is dat smaller dan het schip en minder hoog, want die ruimte herbergt alleen het hoogaltaar. Maar in Hunnegem is het koor amper 75 cm smaller dan het schip, wat betekent dat het binnenwerks 6,55 meter breed is. Bovendien is dat even

hoog als het schip.

De lengte bedraagt 15,5 meter, wat uitzonderlijk is in verhouding tot het schip. Het gebruik van bergsteen of ijzerzandsteen bewijst dat het koor in dezelfde periode tot stand is gekomen. Omdat de hoekstenen niet in elkaar overvloeien, is na de voltooiing van het schip een pauze ingelast.

Binnenwerks heeft het koor een oppervlakte van ongeveer honderd m² of is dubbel zo groot als de eerste Romaanse kerk. Waarom? Een bedevaartkerk behoeft meer plaats voor de priesters en de acolieten die de groepen pelgrims begeleiden. Maar de grootste ruimte is voorzien voor het devotiebeeld waarrond de pelgrims hun offergaven neerleggen.

HYPOTHESE 8

De overheveling van de Sint-Pietersabdij van Dikkelvenne naar Geraardsbergen heeft een politieke reden en is een disciplinaire maatregel. De monniken weigeren immers de Gregoriaanse hervorming door te voeren.

Abdijen worden in de middeleeuwse samenleving gesticht door de vorsten en de adel om politieke redenen en om hun persoonlijke belangen veilig te stellen. In 1096 wordt de Sint-Pietersabdij van Dikkelvenne letterlijk overgeheveld naar Geraardsbergen. Waarom? Die abdij aan de Schelde heeft na de verplaatsing van de grens van het graafschap Vlaanderen naar de Dender niet langer een strategisch nut. De monniken verhuizen tegen hun zin. Abt Snellaard tekent in 1101, vijf jaar later, nog altijd als abt van Dikkelvenne.

Maar er is meer aan de hand. Die overheveling vindt plaats tegen de achtergrond van de *Gregoriaanse hervorming*. Onder de leiding van de paus wil die restauratiebeweging na eeuwen van normvervaging, onder

Hunnegem krijgt na het einde van de godsdienstoorlog in de jaren 1590 een nieuw devotiebeeld. De Gentse bisschop Van Looy geeft het origineel naar aanleiding van de verkoop in 2008 in voorlopige bewaring in de dekenij. Sinds kort wordt dat tentoongesteld in de schatkamer van de Sint-Bartholomeuskerk. Maar de parochie is geen eigenaar. De enige plek waar dit beeld thuis hoort, is de Hunnegemkerk waar het meer dan vierhonderd jaar door talloze bedevaarders is vereerd. Daar staat nu een kopie (Foto Koenraad De Wolf).

andere wegens de invallen van de Noormannen, opnieuw orde op zaken stellen in de Kerk. Zo pakt paus Gregorius VII (1073-1085) zowel de *simonie* of de handel in aflaten aan, als het *nicolaïsme*. Dat is het niet respecteren van het celibaat en de benoeming van leken in geestelijke ambten.

In tegenstelling tot de monniken van Dikkelvenne, die niet geneigd zijn om die hervorming door te voeren, doet de abdij van Anchin in Noord-Frankrijk dat wel. Deze laatste verwerft na de overheveling naar Geraardsbergen een deel van de bezittingen van de Sint-Pietersabdij in Dikkelvenne.²³ In het licht van de publicaties die het belang van de *Gregoriaanse hervorming*

23. L. VAN DURME, *De Sint-Pietersabdij van Dikkelvenne (van 734 (?) - 1096)*, in *Naamkunde*, 20, 1988, passim & G. VAN BOCKSTAELE, *De Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen 1081-1302*, in *Het Land van Aalst*, XVIII, 1966, 4, p. 121-122.

nadrukkelijk op de voorgrond stellen, is het best denkbaar dat de Sint-Pietersabdij als straf is overgeheveld naar Geraardsbergen. Want in zo'n beslissingsproces spelen diverse factoren. Vanuit een disciplinaire maatregel is de halsstarrige houding van abt Snellaard best te begrijpen.

HYPOTHESE 9

Het devotiebeeld in Hunnegem en alle middeleeuwse mariale bedevaartsoorden tonen een Sedes Sapientiae of Maria als de Zetel van Wijsheid. De kerkelijke overheid promoot die voorstelling wegens haar rol bij de kerstening. Maria draagt immers alle kenmerken in zich van de Germaanse moedergodin Fregga en de vruchtbaarheidsgodin Freya. De Sedes Sapientiae in Hunnegem staft andermaal de prehistorische roots.

Een vergelijkende studie van de mariale bedevaartsoorden toont opvallend grote gelijkenissen tussen de legenden of mirakelverhalen die er aan hun oorsprong van liggen. Bovendien wordt Maria, die in de iconografie te voorschijn komt in honderd en één gedaanten, in al de devotiebeelden van de pelgrimsoorden, zonder één enkele uitzondering, op dezelfde manier voorgesteld. Gezeten op een troon toont zij als *Sedes Sapientiae* of *Zetel van Wijsheid* het kindje Jezus dat op haar schoot zit.

De alomtegenwoordige *Sedes Sapientiae* is een belangrijke schakel in de kerkelijke politiek. De kerstening (door Amandus) gebeurt niet spontaan, maar is opgelegd van bovenaf. Velen laten zich dopen, maar zijn geen aanhanger van het nieuwe geloof. Omdat de externe druk wegvalt – vanaf de 9de eeuw, met de invallen van de Noormannen, stelt het centrale gezag niets meer voor – veel inwoners blijven trouw aan het Germaanse volksgeloof. De echte kerstening duurt dan ook eeuwen. De prehistorische feesten Krakelingen en Tonnekensbrand bewijzen hoe diep dat is

geworteld.

Om het christelijke geloof ingang te doen vinden in de geesten van de mensen moet dat aannemelijk worden gemaakt. De belangrijkste hefboom is de aankleding van de prehistorische sacrale plekken in een nieuw kleedje. Letterlijk. De promotie van de verering van Onze-Lieve-Vrouw heeft tot doel om de populaire cultus van de Germaanse moedergodin Fregga of Fregga en de vruchtbaarheidsgodin Freya te counteren. Maria is aanvaardbaar omdat zij alle kenmerken van de beide godinnen in zich draagt.

De *Sedes Sapientiae* toont Maria als de moeder van God uit wie de zoon van God is geboren: het kindje Jezus. Hij groeit later uit tot de Messias en de redder van de wereld. Dat herkenbare beeld draagt de essentie van de christelijke boodschap in zich.

Samenhang

De kracht van deze negen hypothesen is, dat zij niet op zichzelf staan, maar in elkaar zitten verstrengeld. Op die manier versterken zij ook elkaar. In hun samenhang geven zij vorm aan een nieuwe visie op de ontstaansgeschiedenis van Hunnegem en Geraardsbergen.

Wij hebben onze hypothesen voorgesteld aan dr. Luc Van Durme uit Zottegem, een van de meest gerespecteerde mediëvisten van Vlaanderen en een expert van de geschiedeis van de abdij van Dikkelvenne. Hij deelt volledig onze mening. Op de achterflap van het boek schrijft Van Durme: "Dit boek brengt de fascinerende geschiedenis van Hunnegem in woord en beeld opnieuw tot leven. Elk hoofdstuk illustreert hoe deze site, zelfs op sociaal-economisch gebied, het kloppende hart is van Geraardsbergen. Als lezer kunnen wij ons alleen maar gelukkig prijzen om te delen in zoveel gerijpte wijsheid. Grensoverleggend zijn de hypothesen die de ontstaansgeschiede-

nis van Hunnegem herschrijven. Dat daarbij een hoofdrol zou zijn weggelegd voor de Sint-Pietersabdij van Dikkelvenne ligt voor de hand wanneer men daarover doordenkt."

De toekomst zal uitwijzen of die hypothesen stand houden. Is daarmee het laatste woord gezegd?

Zeker niet. Mogelijk volgen nog nieuwe hypothesen. Want kenmerkend voor nieuwe inzichten is dat zij, na soms gedurende decennia te hebben gerijpt, plots aan de oppervlakte komen.

De moraal van dit verhaal is een warme oproep aan iedereen die sinds lang de 'geschiedenisberg' beklimt om, wars van de schrik van hun eigen schaduw, vorm te geven aan hun gerijpte hypothesen. Die kunnen een nieuwe *drive* geven aan de geschiedschrijving.

K. DE WOLF & D. LARMUSEAU

PRAKTISCH

K. DE WOLF & D. LARMUSEAU, **Hunnegem het kloppende hart van Geraardsbergen**, 2018, 196 bladzijden. Het boek is gedrukt in full color en is uitgegeven op A4-formaat. De kostprijs bedraagt € 25.

De lezers van *Gerardimontium* krijgen 20% korting en betalen € 20 (+ 5 euro portkosten voor wie buiten Geraardsbergen woont) op 'Boek Hunnegem 9500 Geraardsbergen' rekeningnummer BE36 0837 3849 7981. Na de betaling wordt het boek aan huis bezorgd.